

Gerhard Schøning: Om pålitelighet og troverdighet i Nordens gamle beretninger

Innledning ved Håkon Evju

Håkon Evju

Førsteamanuensis i idéhistorie, Institutt for filosofi, idé- og kunsthistorie og klassiske språk, Universitet i Oslo
hakon.evju@ifikk.uio.no

Kongens fødselsdag var en høytidsdag i Danmark-Norge på 1700-tallet. Det hadde den vært lenge, og på utdanningsinstitusjonene som hadde ansvar for å utdanne kongens embetsmenn, innebar dette taler, på dansk og på språk med særlig kulturell prestisje, som fransk og latin.¹ Det var dette som var den umiddelbare bakgrunnen for talen professoren i historie og veltalenhet, Gerhard Schøning, holdt på den klassiske retorikkens eget språk, latin, ved Sorø Akademi på kong Christian VII's fødselsdag den 29. januar 1773.² Talen hadde tittelen «De fide et auctoritate monumentorum veterum septentrionalium» (Om pålitelighet og troverdighet i Nordens gamle beretninger), og foreligger her for første gang på Schønings morsmål, oversatt av universitetslektor Bjørg Tosterud. Temaet Schøning tok opp ved denne anledningen var av stor betydningen for hans eget arbeid som historiker. Han hadde nylig gitt ut første bind av det som skulle bli hans hovedverk, *Norges Riiges Historie*, og i motsetning til en historiker som Ludvig Holberg var han svært opptatt av den eldre historien. Sagalitteraturen var helt sentral for ham, og spørsmålet han tok opp i talen, angikk selve fundamentet for hans historiske prosjekt og livsverk, et fundament som nettopp i hans egen samtid ble utfordret med ny styrke.

Diskusjonen Schøning ble involvert i gjennom sin tale, vil for noen virke kjent. Spørsmålet om vi kan stole på den islandske sagalitteraturen som historisk kilde, har stått helt sentralt i historiefaget i Norden de siste to hundre årene.³ I norsk sammenheng blir Rudolf Keyser og P.A. Munch i den såkalte «norske historiske skole» på begynnelsen av 1800-tallet gjerne regnet som grunnleggere av den vitenskapelige historieskrivingen, og hos dem finner vi en tendens til å anta at sagaene i stor grad representerte skriftlige nedtegnelser av muntlig

1. William Norvin, «Akademiet i det 18. Aarhundrede», i *Sorø: Klosteret – Skolen – Akademiet gennem tiderne*, bd. 2 (København: J. Frimondts forlag, 1931), 179.
2. Se Gerhard Schøning, *De fide et auctoritate monumentorum veterum septentrionalium* (Sorø, 1773). Nasjonalbibliotekets eksemplar av Schønings tale er bundet sammen med en tale holdt på fransk på samme tid og sted av Pierre de Sehestedt og to danske taler av professor i juss Lauritz Laurberg Kongslew og av Friderich Hauch.
3. Ottar Dahl, *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre* (4. utg.; Oslo: Universitetsforlaget, 1990); Else Mundal, *Sagadebatt* (Oslo: Universitetsforlaget, 1977).

overleverte fortellinger. Utover i århundret bredte det seg imidlertid en mer kritisk holdning til hva det var mulig å bevare i minnet gjennom generasjoner, og en mistanke om at sagskriverne selv kan ha hatt betydelig påvirkning på form og innhold. Ledet an av det svenske brødrepåret Jørgen og Curt Weibull og Halvdan Koht i Norge, tok sagskritikken etter hvert et hardt oppgjør med eldre teorier om sagaene som rene skriftlige nedtegnelser av muntlige fortellinger bevart i minnet gjennom generasjoner. I nyere tid har inspirasjonen fra historisk antropologi bidratt til en fornyet interesse for sagalitteraturen som historisk kilde, selv om sagskritikken fortsatt står sterkt.

I lys av ettertidens sagadebatt er det lett i dag å lese Schønings tale som et pionerbidrag til avklaringen av et viktig forskningsspørsmål. Riktig nok vil en slik vurdering måtte ta høyde for at Schønning tok feil, at han gikk for langt da han forsvarte en historisk kjerne også i det mytisk-genealogiske materialet i sagalitteraturen, i Snorres beretning i *Heimskringla* om Odin og hans æsers vandring fra Asia mot Norden spesielt. Samtidig går det an å hevde at Schønning gikk foran, at han åpnet en diskusjon som har vist seg viktig. I denne innledningen vil jeg likevel argumentere for at et slikt retrospektivt perspektiv kanskje ikke er det mest interessante vi kan anlegge på Schønings tale. Det får oss til å lese ham i lys av ettertiden og tar fort oppmerksomheten vekk fra hva som sto på spill for ham selv i hans egen tid. I det følgende skal jeg gi en presentasjon av Schønings argumentasjon og sette den i idéhistorisk kontekst. Jeg vil følge gangen i hans tale, som var todelt. I første del var han opptatt med å gjennomgå behandlingen av sagalitteraturen hadde fått av ulike nordiske og europeiske lærde gjennom tidlig moderne tid, mens andre del var fokusert på en parallellføring av det han oppfattet som den samme litteraturens grunnlag, nemlig skaldediktningen, med lignende muntlige fortellertradisjoner andre steder til andre tider. Denne siste delen fullførte han ikke i talen, men han tok opp tråden noen år senere, i fortalen til første bind av Snorre Sturlasons *Heimskringla* i 1777, som også vil bli behandlet her.

Schønings syn på den nordlige lærdomstradisjonen

Den lærdomshistoriske gjennomgangen Schønning ga i første del av sin tale, var i tråd med en form for kunnskapsorganisering som var blitt vanlig i de lærdes republikk på 1600- og 1700-tallet. «*Historia literaria*» var blitt en sjanger som gjorde det mulig dels å håndtere og klassifisere opparbeidet viten, men også å ta stilling og intervensere i den.⁴ For Schønings del var det viktig å få frem det han oppfattet som to ytterpunkter i behandlingen av sagalitteraturen. På den ene siden sto de som begikk «voldsomme overdrivelser» og stilte sin kritiske sans helt i bero. Til denne leiren regnet Schønning de to svenskene Johannes Magnus og Olof Rudbeck, som begge utnyttet sagalitteraturen som et ledd i grandiose nasjonalgenealogiske spekulasjoner hvor også gotiske og bibelske anetavler inngikk. Samtidig gikk han ikke av veien for å knytte slike eksesser også til danske historikere som Nicolaus Petreius og Claus Christophersen Lyschander, og han plasserte sågar en del av skylden for dette på Saxo Grammaticus, hvis fabelaktige fortellinger hadde smittet over på hans etterfølgere. Schønings argumentasjon på dette punktet var ikke særlig original og lignet den som fantes også hos Ludvig Holberg, i hans *Danmarks Riges Historie*.⁵ Samtidig var han litt mer bekymret enn Holberg for en uhel-

4. Frank Grunert og Friedrich Vollhardt, red., *Historia Literaria: Neuordnungen des Wissens im 17. und 18. Jahrhundert* (Berlin: de Gruyter, 2007).

5. Ludvig Holberg, *Dannemarks Riges Historie*, bd. 1 (København: J. J. Høpffner, 1732), 37–44. Tilgjengelig digitalt på <http://holbergsskrifter.dk/holberg-public/view?docId=DH%2FDHTom1.page&brand=>.

dig konsekvens av denne svenske og nordiske tendensen i retning av overdrivelse, nemlig at det var de mest fabel-aktige, altså fabelbefengte, sagaene – de vi i dag kaller fornaldersagaer – som i størst grad var blitt gitt ut og gjort kjent. Andre mer pålitelige sagaer forble uttrykt og ukjent, og slik fikk et falskt bilde av disse monumentene, disse beretningene, spre seg.

På motsatt side av dem som slukte alt som var å finne i den norrøne overleveringen, sto ifølge Schøning de som tvilte på det meste eller på alt. Når det gjaldt disse, var Schøning mer forsiktig i formuleringene, men blant dem regnet ham Gottfried Wilhelm Leibniz, en mann Schøning uttrykte stor respekt for. Leibniz hadde ment at mye av det de islandske sagaene inneholdt om opprinnelsen til de nordiske folkeslag, deres fordums bosteder, vandringer, deres eldste kongers og fyrsters forhold og bedrifter, hadde vist seg «verdiløse og ubegrunnede eller upålitelige». Han hadde ifølge Schøning ikke våget å rydde av veien Odin og hans ledsagere og etterkommere, men likevel gått langt og uttrykt sterk skepsis. Også danske historikere som Otto Sperling, Thomas Bartholin og Tormod Torfæus hadde undret seg over dette, måtte Schøning innrømme, men det var først i den senere tid at tvilen

hadde økt så mye at noen lærde menn i vår tid skriker opp om at Odin og hans ledsagere ikke var mennesker, ikke guder som kom fra Asia, slik som de omtales eller fremstilles som i vårt Nordens gamle historiske skrifter, men de påstår at de er mystiske spøkelses, at de ikke er annet enn oppdiktede skikkelser.

Det var på dette punktet Schøning kom til selve hovedgrunnen for at han holdt en tale om nettopp dette tema. I enda større grad enn tidligere ble det i samtiden stilt spørsmål ved kildene til den aller eldste nordiske historien.

Schønings fremste motstander i denne sammenheng var «den kjente Schlözer, en ganske velansett forfatter i vår tid», som han skrev. August Ludwig Schlözer var i 1769 blitt utnevnt til professor i russisk historie og litteratur ved det fremste lærdomsstedet i Nord-Europa, universitetet i Göttingen. Schlözer hadde bodd i Sverige, behersket nordiske språk og hadde gjennom et lengre opphold i St. Petersburg, hvor han arbeidet med russiske historiske kilder og russisk historie, fått en bredere interesse for det vi kan kalle nordlig historie. Gjennom sin *Allgemeine Nordische Geschichte* en introduksjon til studiet av den eldste nordlige historie fra 1771, og samlingen av oversatte og egenproduserte essays. I *Isländische Literatur und Geschichte* fra 1773 fremmet han et ytterst kritisk syn på muligheten for å bevare intakt i minnet muntlige fortellinger over generasjoner, samtidig som han argumenterte for at sagskriverne som Snorre Sturlason hadde utformet sine fortellinger etter modeller hentet fra det europeiske kontinentet. De var å regne som fiksjon, det han nedsettende kalte romaner, rene litterære produkter uten historisk verdi.

Schønings forsvar for skaldediktingen og sagalitteraturen

Det var mot denne bakgrunnen at Schøning følte behov for å forsvare den norrøne overleveringen i sin tale. Som vi har sett, var en første strategi å presentere sitt eget standpunkt som en aristotelisk gyllen middelvei, en *via media* mellom dem som slukte rått alt de islandske sagaene kunne by på, og dem som like ensidig avviste det meste. Schøning appellerte til et moderasjonsideal hos tilhørerne og leserne. Noe av det som kunne gi denne appellens resonans, var forventningen om en form for historisk kritikk som var basert på en sunn skepsis, men som ikke ble overdrevet. Dersom skepsis og kritikk ble drevet for langt og gjort til en vane, kunne den feste seg ved personligheten og smitte over på synet på den kristne åpen-

baringen og på den verdslige myndighets autoritet. Da var skepsisen blitt usunn, sykdomsfremkallende og samfunnsnedbrytende.

Diskusjonene om historisk skepsis og kritikk, som påvirket Schønings fremstilling av sin egen tilnærming til sagalitteraturen, formet også hans forsvar for det han mente var grunnlaget for disse historiske beretningene, nemlig skaldediktningen. Siden slutten av 1600-tallet hadde det rast en strid i den lærde verden om såkalt historisk skeptisisme (pyrrhonisme).⁶ Bakgrunnen for denne striden var kompleks, men to former for kritikk av historieskriving gir likevel en pekepinn. Det ble vist til hvordan historieskrivingen tok stilling og var partisk i samtidens politiske og religiøse konflikter, og det ble fremhevet hvordan mange historiske fremstillinger baserte seg på rene forfalskninger. I begge tilfeller var ikke historien til å stole på. Snarere enn til å oppgi feltet førte denne typen kritikk til intensiverte debatter om nettopp historisk kritikk, og i stor grad var disse debattene fokusert omkring hvordan man kunne avgjøre hva som var troverdige historiske vitnemål. Idealer og tenkemåter ble hentet fra rettssalen og fra juridisk terminologi. I dette lå det en privilegiering av førstehånds vitnemål, vitnemål som, hvis de ikke var samtidige, helst skulle være skriftlige og med klar proveniens. Muntlig overlevering sto ikke høyt i kurs.⁷

Schønning fremholdt på sin side at «alle gamle historiske skrifter hos oss [...] alle de som ikke er meningsløse, ikke eventyr som er diktet opp for å fordrive tiden til ørkesløse mennesker», hvilte på nettopp muntlig overlevering i form av skaldediktning. Dette var ikke underlig, for som han brukte siste del av talen på å forklare, hadde de fleste oldtidsfolk bevart minnet om sine forfedres store bedrifter gjennom sanger. Babylonerne, perserne, mederne, egypterne, grekerne, romerne, skyterne og kelterne hadde alle sine sangere. Disse var rett og slett de første historikerne og deres sanger de første årbøkene. På denne måten forsøkte Schønning å forklare skaldediktningen som historisk fenomen i muntlige kulturer. Han ville gjøre den forståelig gjennom å allmenngjøre den. I talen sin rakk han ikke egentlig å komme inn på de nordiske skaldene og deres diktning, men han tok opp tråden i sin fortale til første bind av Snorres *Heimskringla* fra 1777. Der fremkommer det tydelig hvordan han ville unngå at denne diktningen ble bedømt på linje med samtidens skillingsviser. Skaldene var ikke munnrappe gategutter som formidlet byrkyter som hadde versert på folkemunne.⁸ Det gjaldt å gå historisk til verks og forsøke å forstå skaldens sosiale posisjon og diktningens funksjon i sin samtid.

Det var på denne måten Schønning forsøkte å fremstille skaldene som troverdige vitner, og Snorre og andres sagaskriveres formidling av deres stoff som troverdige vitnemål. Skaldene i det gamle Norden var «af de fornemste Mænd i Landet, Hof- og Statsmænd, Helte, Kongernes Raad og fortrolige», og ikke bare det, de kvad sine vers «offentlig, i Kongerne og Fyrsternes Hoffe», og som han la til med støtte hos Snorre, kunne de «derfor ei synge uden hvad som var sandt og rigtigt».⁹ Deres vers var noe folket den gangen hele tiden gikk og nynnet på, vers de hadde lært i ungdommen.¹⁰ Det var snakk om en kultur som «dyrket, idelig

6. Dario Perinetti, «Philosophical Reflection on History», i *The Cambridge History of Eighteenth-Century Philosophy* (red. K. Haakonsen, bd. 2; Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 1107–40; Peter Burke, «Two Crises of Historical Consciousness», *Storia della storiografia* 33 (1998).

7. Barbara J. Shapiro, *A Culture of Fact: England, 1550–1720* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2000).

8. Gerhard Schønning, «Fortale», i Snorri Sturluson, *Heimskringla edr Noregs konunga sögor, af Snorra Sturlusyni = Snorre Sturlesons Norske Kongers Historie = Historia regum norvegiarum conscripta a Snorrio Sturlae*, red. Gerhard Schønning, *Heimskringla, edr Noregs konunga sögor / af Snorra Sturlusyni*, bd. 1 (København: August Friderich Stein, 1777), xv.

9. Ibid.

10. Schønning, «Fortale», xvi.

øvet Hukommelse», og hvor en slik hukommelse ble æret, ansett og belønnet.¹¹ Til dette fikk skaldene hjelp, mente Schøning, av vers som var sådan at «et Ord i dem ei vel kan udelades, ei ombyttes, uden at det strax mærkes».¹² Det må ha vært derfor, spekulerer Schøning, at sagaene fremhevet så mange eksempler på personer som husket og kunne resitere så mange dikt. De var utformet slik at det var lett for dem med øvet hukommelse å huske dem.¹³ Schønings argumentasjon på dette punktet var kortfattet og rudimentær etter vår tids standard, men viser hvordan hans ønske om å forsvare den norrøne overleveringen ledet ham i retning av en historisk forståelse av skaldediktningen.

Konklusjon

Betydningen av dette forsvaret av skaldediktningen og sagalitteraturen for Schøning selv må søkes i hans historiske prosjekt, i hans ønske om å utforme en sammenhengende historie som koblet det norske rikets historie til den bibelske historiefortellingen. I denne sammenhengende historien spilte særlig det sagnhistoriske materialet i sagaene, fortellingen om Odin og hans æsers vandring fra Asia til Norden, en sentral rolle, og når Schøning oppfattet grunnlaget for denne som truet, rykket han ut. Talen hans fra 1773 hjelper oss i så måte til å få et blikk for en Schøning som var i debatt og dialog med sentrale europeiske historikere i sin egen samtid. Den viser oss en historiker som var en del av den lærde republikk i Europa på slutten av 1700-tallet. Han var ikke bare en hjemlig inspirator for norsk patriotisme under opptakten til 1814.

11. Ibid.

12. Ibid.

13. Ibid.

OM PÅLITELIGHET OG TROVERDIGHET
I NORDENS GAMLE BERETNINGER

Program I

Hvorved fødselsdagsfesten for Christian VII,
Danmarks og Norges, de vandalers og goters konge,
hertug av Slesvig, Holstein, Stormarn og Ditmarsken,
greve av Oldenburg og Delmenhorst
på befaling av

den fremragende og høyt ansette
herre

W.V. CHR. v. REITZENSTEIN,
ridder, medlem av kongens geheimeråd,
overhoffmester ved Sorøs ridderlige Akademi og dessuten
amtman over Sorø og Ringsted amt,

feires som seg hør og bør
den 29. januar i det Kristi år 1773

med dette foredraget av
GERHARD SCHÖNING,
professor i veltalenhet og historie
på vegne av nevnte Akademi.

Trykt av Sorøs Kongelige ridderlige Akademi

§ 1

Blant de største og viktigste punkter som angår historiske forhold og begivenheter i våre nordiske land, gjør uten tvil spørsmålet som fra tid til annen ble reist allerede i gamle dager og også i dag reises av noen, krav på å innta førsteplassen: Hvor stor tiltro skal man ha til de gamle beretningene om vårt Norden – altså til nordmenns og islendingers historiske skrifter – og hvor stor gyldighet skal man tilskrive dem? Dette gjelder spesielt dem som behandler forhold som angår opprinnelsen til de nordiske folkene, som behandler fortidens kongers og fyrsters avstamning og stamtrær og andre ting i den eldste tiden – enten de streifer dem lett eller behandler dem mer utførlig. Noen har ment at alt som de gamle har overlevert, er sant, eller at de innhyller det – svært godt begravet som den flyktige gamle kunnskap og myteomspunne kriger er – i dunkle fabler. Andre har høyløyt erklært eller erklærer at det er det rene sludder, og i klare ordelag har de gitt uttrykk for at alt det som de nevnte skrifter beretter om fortidens forhold – om opprinnelsen til den kristne tro i Norden eller om historieskriverens første tid der – at alt dette er tvilsomt og av usikker og diskutabel pålitelighet siden de beretter om bedrifter gjennom tusen år, navn og konge- og fyrsterekker for bare å betro det, ikke til skriftlige nedtegnelser, men til minnet alene, en upålitelig og bedragersk vokter av så mange hendelser, av så mange navn. De påstår selvsikkert at alle fortellinger i vår Edda, så vel den eldre som den yngre, må regnes som eventyr og mytologisk oppdikning, at Odin, Njord, Sæming og andre av de eldste [4] nordiske kongers urinnvånere og historiske forfattere er utsprunget og skapt i hjernen til nordiske diktere eller skalder – og dette hevder ikke lærde på bakerste benk, men de mest kunnskapsrike og navngjetne menn: så og si alt våre nordiske historieskriver har betrodd til minnet og ettertiden, er upålitelig, alt som angår hendelser i vårt Nor-

den før 10. århundre eller før den kristne tid og tiden for vitenskap og litteratur som hører til der.

§ 2

Og det er ikke – noe som forundrer oss høylig etter å ha undersøkt saken nærmere – det at lærde menn med den skarpeste dømmekraft har gått helt dit eller har tatt noen streiftog bortenfor grensene i denne saken. Ikke få av dem grep (for det første) til voldsomme overdrivelser av alt, de la ikke vinn på å gi oss en pålitelig begivenhetsrekkefølge, men rene fantasibilder, ikke sannferdige beretninger, men de fortalte om jærtegn og undere sprunget ut av deres eget eksalterte sinn, og i de to nærmest forløpne århundrer har deres interesse og energi vært beskjeftiget med dette å finne ut av de nordiske folks opprinnelse, å forklare oss forholdene i den eldste tiden og nordiske fornminner, de gamle kongerekene og kongenes bedrifter. Det vil være tilstrekkelig å nevne bare noen få, men de fremste. Blant svenskene var det *Johannes Magnus* som først åpnet døren for slike fantasifulle og oppdiktede fortellinger. Han stilte opp en svensk og en gotisk kongerække som han føyet sammen på grunnlag av skriftene til den falske *Berosus*, *Jordanes*, *Saxo*, *Justinus*, fra svenske verskrøniker, fra *Albert Crantzius*' [Albert Krantz] og mange andres skrifter. Johannes Magnus var mester for en så lang rekke at svensker og gotere eller gøter kunne regne opp 143 konger [5] innenfor Skandinavia og 87 konger utenfor fra Magog til Gustav Vasa,¹⁴ og at Sverige hadde konger i hele 1370 år før *Dan*, den første danske kongen.¹⁵ *Olof Rudbeck* fulgte riktignok dristig i Johannes Magnus' spor, men hvis man tar i betraktning kommentarene til hans lærde verk, hans sprelske begavelse, hans dyktighet og forkjærlighet for å dikte opp ting, har han lagt Johannes Magnus milelangt bak seg. Rudbeck er mer kjent for den lærde verden, så det er ikke nødvendig å bruke mange ord på hans skrifter eller fantastier her. Og dette vanviddet holdt seg ikke innenfor Sverige; denne smitten bredte seg til nabolandet Danmark. For å dra omsorg for fedrelandets ære og ha noe som kunne stilles opp mot svenskene, trakk en viss *Nicolaus Petreius*¹⁶ noen runeminner som skulle ha blitt funnet på øya Gotland, men som var blitt laget av en falskner¹⁷, som førstemann frem i lyset som et hittil ukjent klenodium for den lærde verden, og ved hjelp av disse [= runeminnene] ga han den danske historie og det danske folk en så stor tilvekst og så mye større elde at det kunne skride frem omtrent jevnbyrdig med svenskene når selveste Jafets sønn Gomer ble gjort til grunnlegger av det danske folk.¹⁸ I denne saken fikk nevnte Petreius tilhengere og trofaste følgesvenner: *Claudius Christophorus Lyschander* [= Claus Christoffersen L.]¹⁹, hans bror *Johannes Lyschander*,²⁰ *Johannes Nicolaus* [6] *Strelow*²¹ og en god del andre som ikke mindre enn de tidligere nevnte som har skrevet om svenskene, har gjort mye ut av nordboernes i den grad forunderlige historie og den så gamle overlevering av deres bedrifter at de fortjener latter og harme, ikke tiltro. Til disse må du (for det andre) være så snill å føye til verkene av den første danske

14. Se hans *Historia Gothorum Sueonumque* (Historien om gøter/gotere og svensker) først utgitt i Roma 1554. Folio.

15. Johannes' bror, *Olaus Magnus* skryter av det i *Historia Gentium Septentrionalium* (Historien om nordboerne), side 156.

16. Først prest i Skåne, så prost i Mona Danica, senere superintendent i Slesvig. Sibbern Bibliotek, s. 44.

17. *Joh. Bonsach*, for lenge siden abbed i klosteret *Rom*. Se *Wallins* Gothländska Handlingar.

18. Hans bok om dette, som han forsynte med titelen *Origines Cimbrorum Gothorumque*, ble først utgitt etter 125 år, i 1695. Leipzig, in octavo.

19. I *Synopsis Historiarum Danicarum*, utgitt 1622. Folio.

20. Han skrev 15 taler om dansk oldtid. Utgitt av *E.O. Tormius*. 1642. Kvartformat.

21. *Chronica Guthilandorum* er utgitt av ham, på dansk i 1633. Kvartformat.

historiker, han som fremfor alle andre er kjent for utlendinger, han som for å skape tillit til sine fortellinger stadig snakker om forfedrenes bedrifter, hugget inn i klipper og bergvegger på deres eget språk, han snakker om sangene til de gamle skaldene eller dikterne, han snakker om Thule-boernes og islendingenes gamle historiske skrifter, og han bevitner selv²² at han flittig har konsultert disse som inneholder skattkister fullstappet med bevis på historiske begivenheter, og at han hadde utarbeidet en ikke liten del av sitt verk ved å gjengi deres beretning. Hvis man altså betrakter *Saxo Grammaticus*' Danmarks krønike og ser at de første bøkene, hvor begivenheter i den eldste tiden blir behandlet, er fylt til kjedsommelighet med eventyr, at tidsaldre, tider, mennesker, deres navn og bedrifter der blir skammelig blandet sammen, at orden og rekkefølge av alle ting i den grad blir voldsomt forstyrret der, at han synes å fortelle ikke historie, men milesiske fabler [fra Milet]. At dette altså har gjort de gamle sangenes troverdighet og anseelsen til islandske historiske skrifter diskutabel blant lærde og kloke menn, forundres vi derfor ikke over, særlig fordi (for det tredje) det har skjedd, jeg vet ikke ved hvilken ublid skjebne, at da århundret, særlig det siste, var tilbaketrukket – og det som er enda sørgeligere: også vårt –, da dukket det opp en god del sagaer, som de kaller dem, eller islandske historiske skrifter, for det meste fullstendig ubrukelige, der sanne ting blir druknet av fabler eller ren oppdiktning selges for ekte vare – det er ikke historiske verker, men vrengebilder av slike [7], de er deformert av en så grov og tykk pensel at de ikke kan unnlate å frembringe kvalme hos ethvert skarpsindig og sannhetselskende menneske.

§ 3

Slik forholder det seg altså, og den slags sludder i de gamle skriftene er kommet frem i lyset, mens de bedre – størsteparten av beste merke – fremdeles ligger skjult. Edda, som for ikke lenge siden så offentlighetens lys, riktignok ufullstendig og medtatt, er kanskje det eldste av de islandske historiske skriftene, eller det behandler iallfall hendelser i den eldste tiden. Også fortellingene i Edda innhyller faktiske forhold i dunkelhet og fabler. Derfor var det ikke til å unngå at omtrent alle de nevnte islandske skriftene, ubetydelige og uekte som de er, syntes å være av tvilsom pålitelighet for lærde menn, for enhver skarpsindig mann, bortsett fra den som har forstand på sant og rett, og dette er særlig fordi de forteller om forhold i tider som ligger svært langt tilbake fra vår tid. Her er det tilstrekkelig å nevne én mann, så dyktig som noen, den store *G.G. Leibnitz*, denne Germanias og den lærde verdens utsøkte pryd, han som jo mente at våre islandske historiske skrifter, riktignok ikke alle, men de som streifer inn på eller forteller om opprinnelsen til de nordiske folkeslag, deres fordums bosteder, vandringer, deres eldste kongers og fyrsters forhold og bedrifter, at de har vist seg å være verdiløse og ubegrunnede eller upålitelige; selv om denne svært skarpsindige og forstandige mannen ikke gikk så langt at han våget å rydde av veien Odin og hans ledsagere og etterkommere eller andre som ikke lå bak dem i tid – dem som faktisk fantes. Enkelte tvilsomme steder når det gjaldt troverdighet og pålitelighet i sagaene eller nordboernes historiske beretninger «som for ham har syntes veldig nye og fulle av eventyr og ikke stemte overens med hverandre eller med Saxo»,²³ fjernet han bare, denne ytterst skarpsindige mannen. Disse tvilsomme [8] punktene forsøkte også vår avdøde store historiker *Otto Sperlino*²⁴ å stryke, dog ikke med det resultat

22. Se hans innledning til Danmarks krønike.

23. Se hans brev om dette til Samlere av nye skrifter om det baltiske hav, august måned i året 1699, s. 245.

24. Se hans brev til nevnte samlere, desember måned i samme år, s. 365. Blant våre ble de gamle nordiske historikere heftig kritisert av *Jonas Venusinus* i hans betraktning om fabelen, og *Alanus* bekreftet fullt ut hans upopulære argumenter. Se *Th. Bartholin: Antiquit. Dan.*, 1. bok, kap. 10, s. 152.

han var god for, og heller ikke med en grundighet som svarte til emnets verdighet. Også den høylærde *Th. Bartholin* forsøkte å fjerne den slags tvilsomme ting.²⁵ Den norske og islandske histories verger og forsvarer *Th. Torfæus* gjorde også et forsøk, for ikke å nevne andre. Ikke desto mindre besto denne tvilen like til vår tid og vokste litt etter litt og økte så mye at noen lærde menn i vår tid skriker opp om at Odin og hans ledsagere ikke var mennesker, ikke guder som kom fra Asia, slik som de omtales eller fremstilles som i vårt Nordens gamle historiske skrifter, men de påstår at de er mystiske spøkelser, at de ikke er annet enn oppdiktede skikkelser. Blant disse kan nevnes den kjente *Schlözer*, en ganske velansett forfatter i vår tid.

§ 4

Det vil altså være vår oppgave her å undersøke mer omhyggelig med hvilken rett, alvorlig urett eller med hvilket skinn av sannhet dette har skjedd eller kan skje, og gi en vurdering balansert mellom forstand og skjønn når det gjelder å fastsette hvor stor verdi de nevnte norske eller islandske skrifter har. Til dette målet og for at saken skal skride frem i god orden, er det nødvendig at våre nordiske diktere, våre gamle skalder trer frem først; alle gamle historiske skrifter hos oss hviler på deres sanger, alle de som ikke er meningsløse, ikke eventyr som er diktet opp [9] for å fordrive tiden til ørkesløse mennesker. Derfor er det nødvendig å underkaste nevnte skalder og deres sanger en ordentlig granskning før man kan gjøre seg opp en bestemt mening om vårt Nordens gamle historiske skrifter. Det er ikke ukjent for noen at dikteren og historikeren i oldtidens verden og i de eldste tider var forent i én person, og at dikterens sanger var den første og eldste form for årbøker. Hos babylonerne, perserne, mederne, egypterne, grekerne, romerne, skyterne, kelterne og de andre folkeslagene som har en opprinnelse som strekker seg tilbake til verdens første tidsaldre, feiret og bevarte sanger minnet om de eldgamle heltenes og forfedrenes store og tapre bedrifter. Diktere sang disse sangene og sørget for at all kunnskap, all lærdom og dannelse, ja alt som skulle overleveres til ettertiden, ble hentet der og bevart. Oldtidens talere hadde blikket vendt mot deres begavelse og likeledes de første historikerne. Vi mangler ikke eksempler på dette, men det er nok å nevne ett og annet: Med sanger feiret egypterne bedriftene til *Sesostris*, den langt mektigste og mest berømte av alle de gamle kongene i Egypt.²⁶ De gamle *babylonerne* hadde sine sanger der de priste de tapre bedriftene til sine konger, fyrster, ledere og helter og priste dem for deres ærefulle ettermæle. Og ikke bare deres skalder, men også deres astrologer, kaldeerne, pleide å synge til kongenes pris.²⁷ De gamle *perserne* hadde sine sanger²⁸ som magerne deres sang.²⁹ Også [10] *mederne* hadde sine sanger.³⁰ Heller ikke de eldste innbyggerne i Hellas manglet sine gamle og sagnfylte sanger,³¹ og blant dem *Arkadias* innbyggere, som ikke sto tilbake for noen i elde. Hos deres forfedre hadde de ved lov gitt adgang til og innført at de fra småbarnsalderen vendte guttene til å synge hymner og lovsanger. I disse [hymnene og lovsangene] skulle de enkelte feire sine guder, sine helter. Derfra spredte sangskikken seg på en slik måte at noen sang den slags sanger endog i gjestebud fordi de regnet det som en skam ikke å kunne synge.³² På samme måte var hymner diktet til ære for gudene og hyllingsdikt til

25. Se hans *Antiquit. Dan.*, 1. bok, kap. 10 og 11.

26. Se *Diodorus Siculus: Biblioth.*, 1. bok, s. 49. Utg. Rhodomannus.

27. Se *Curtius: De rebus Alexandri M.* 5. bok, kap. 1, s. 22.

28. Se *Xenophon: De Cyri Institutione*, s. 2. Utg. Leunclavius.

29. Se *Curtius: loc.cit.*, 3. bok, kap. 3. 9.

30. Se *Xenophon: loc.cit.*, s. 16.

31. Se *Curtius: De rebus Alexandri M.*, 3. bok, kap. 1.

32. Se *Polyb: Historie*, 3. bok, s. 229. Utg. Casaubonus.

tapre menn blant de viktigste ting som kreterne påla guttene å lære.³³ For ikke å snakke om *romerne*, som ut fra skikk og bruk hadde innført den praksis å synge sammen for å minnes og prise de døde.³⁴ For her å forbigå i stillhet innbyggerne i den nye verden, *amerikanerne*, som bor under en annen sol: Selv om de er uten skrift, har de sunget sanger som priste forfedrene og deres vel utførte eller lysende bedrifter.³⁵

§ 5

Blant alle oldtidens folkeslag, blant omtrent alle urbefolkninger var altså bruken av sanger innført fra gammelt av. Og denne bruken av sanger var ikke bare blitt innført, men endog etter den skikk som var overlevert fra forfedrene, i den grad gitt hevd og blitt utbredt at sanger ble anvendt ved alle slags betydningsfulle anledninger: i folkeforsamlinger, i gjestebud, i krig og slag, i lovprisning, i kritikk [11], ved brylluper og begravelser. For å oppildne soldatene til tapperhet og modig innsats sang de gamle *perserne* en sang viet til Mars når de skulle begynne et slag.³⁶ De gamle *spartanerne*, som ellers var helt uvant med litterære nedtegnelser,³⁷ hadde sine diktere i hæren for å vekke kampmotet med sangene.³⁸ Blant disse fortjener i særlig grad *Tyrtaeus*, spartanernes fremragende dikter og fører, å bli nevnt her: Han fremførte en sang for soldatene og egget dem til dåd og enestående tapperhet.³⁹ Han var velsignet med en så rik og fruktbar dikteråre at han skrev fem bøker kalt Krigssanger – Suidas vitner om det.⁴⁰ At oldtidens athenere ikke var ukjent med slike krigssanger, og at heller ikke deres virkning for å sette mot i soldatene ble underkjent, viser den navngjetne lovgiveren *Solon* ved sitt eksempel: Da andre ikke våget, spilte han gal og med sang rådet han sine medborgere til å gjenerobre øya Salamis.⁴¹ Til disse kan man føye de gamle *lusitanerne*, som sang sanger i slag; det bevitner Diodorus Siculus.⁴² Likedan var det med de gamle *kreterne* og *spartanerne*: For å oppildne soldatene brukte de [12] sanger istedenfor trompeter.⁴³ Og på lignende måte pleide også *trakerne* å løpe frem og tilbake foran leiren, foran forskansningen med krigssanger og våpendanser for å utfordre eller egge fienden.⁴⁴ I slag, i krig, for å egge til kamp var altså krigssanger det man først grep til. Men de ble også anvendt i gjestebud. Grekerne viser dette ved sitt eksempel, og blant dem i særlig grad *makedonerne*, som ut fra sedvane hadde gjort det til en forpliktelse at diktere skulle fremføre sanger i gjestebud.⁴⁵ De gamle *trakerne* viser det når de i gjestebud etter middagen drakk ganske tøylesløst og i løftet stemning sang sine sanger⁴⁶ – i gamle dager var de så opptatt av sang og dikt at de syntes å være de første som hadde viet Helikon til musene.⁴⁷ *Skyterne* viser også dette når de under festmåltider

33. Se *Aelianus*: *Variae Historiae*, 2. bok, kap. 39.

34. Se *Tacitus*: *Annales*, 2. bok. Mer som angår romernes gamle sanger, se *Hyginus*: *Om fabler*, fabel 165, *Ovid*: *Metamorfosene*, 6. bok, s. 6, og *Fasti*, 6. bok, s. 695.

35. Se *Benzon*: *Historia Novi Orbis* [Historien om den nye verden], s. 33, 230, 285.

36. Se *Xenophon* i *Cyropaedia*, utg. Leunclavius, s. 140.

37. Se *Cl. Aelianus*: *Variae Historiae*, 12. bok, kap. 50.

38. Se *Pezron*: *Antiquit. des Celtes*, s. 158. Ut fra 6. bok i *Historia miscella* får man vite at kong *Mithridates* av Pontus hadde med seg historieskriverne og skaldere når han gikk i slag, se *Th. Bartholin*: *Antiquit. Dan.*, 1. bok, kap. 10, s. 177.

39. Se *Justin*: *Historiae*, 3. bok, kap. 5.

40. Se hans *Leksikon*.

41. Om dette, se *Justin*: *Historiae*, 1. bok, kap. 3.

42. Se hans *Bibliotheca*, 5. bok, s. 311. Utg. Rhodomannus.

43. Se *Polybius*: *Historiae*, 3. bok, s. 229. Utg. Casauboni.

44. Se *Tacitus*: *Annales*, 4. bok.

45. Se *Diodorus Siculus*: *loc.cit.*, 16. bok, s. 480.

46. Se *Xenophon* de *expeditione Cyri*, s. 316.

47. Se *Strabon*: *Geographia*, 9. bok, s. 629.

fant aller størst glede i og oftest fortalte om hvor mange hver og én hadde drept.⁴⁸ Heller ikke i folkeforsamlinger var bruken av sanger og dikt uvanlig. *Turdetanerne* og *turdulerne*, de mest dannede av de gamle *spanierne*, hadde i tillegg til forskjellige dikt også lover utformet i versemål.⁴⁹ Også de gamle *spartanerne* pleide å gi sine lover diktform.⁵⁰ Til disse kan man tilføye *kreterne*, som befalte at gutter som var barn av frie borgere, skulle lære lovene utenat med en viss samklang og melodi slik at de kunne finne glede gjennom musikken, og slik at de lettere kunne feste lovtekstene i minnet.⁵¹ Kort sagt: En forandret eller bunden språkform ble i gamle dager brukt i, og omfattet, all slags lærdom og alle vitenskaper i den grad at de gamle ikke benyttet prosa før Pherecydes, som levde på Cyrus' tid, slik vår hjemmelsmann Plinius forteller oss.⁵² [13]

§ 6

At kongers, fyrsters og helters tapre dåder, forfedres store og lysende bedrifter, særlig i krig og slag, stadig er blitt besunget i slike sanger og overlevert til minnet og ettertiden, omtales ikke bare i en rekke vitnesbyrd fra de gamle, som anført ovenfor, men også i noen andre vitnesbyrd som er rettet mot nettopp det temaet som det her først og fremst dreier seg om, vitnesbyrd som mer spesielt har våre nordboere for øye. Tacitus, den betydeligste av de forfattere som skrev om gamle germanske forhold,⁵³ forteller at de gamle germanerne i eldgamle sanger som hos dem var den eneste form for tradisjon og historie, feiret guden Tuisco [eller Tuisto], som var født av jorden, og hans sønn Mannus, *folkets stamfar*, og *grunnleggerne* [dvs. Mannus' tre sønner]. Tacitus nevner for øvrig at ikke bare *Arminius*, Germanias befrier og beskytter av fedrelandets frihet mot romerne, etter sin død blant barbarfolk var blitt hyllet med slike sanger.⁵⁴ Men Tacitus omtaler også en viss Hercules (en briljant høvding, blant de fremste i tapperhet og krigerære). Han forteller at de nevnte germanerne, når de skulle begynne et slag, hadde sunget at han var den fremste av alle tapre menn, og at de også hadde andre sanger – avsyngelsen av disse kalte de *barritus*, krigsrop, og slik ble de oppildnet, og ved selve sangen spådde de utfallet av det forestående slaget.⁵⁵ Og ikke annerledes var det med de gamle *kelterne* eller *gallerne*, og de som sto høyest i anseelse hos dem, var *druidentene*, på grunn av sine filosofiske studier og sin kunnskap om mange ting. De sa seg kyndig i verdens og jordens størrelse og form, himmelens og stjernenes bevegelser, tingenes natur, de udødelige [14] guders kraft, makt og vilje.⁵⁶ Derfor møtte mange frem til undervisning hos dem; men der lærte de unge *sanger* utenat, et uhyre stort antall *vers*, slik at en god del fortsatte med studiene i 20 år, for de mente at det ikke var rett å skrive dette ned.⁵⁷ At disse sangene bevarte minnet om bedrifter og ryet til høvdinge og helter, er det ikke bare kjensgjerningene som taler for, i et folk som i den grad trakter etter pris og ære, og som ikke hadde noen andre bevis på sin historie, men *Aelianus* vitner også om dette når han forteller⁵⁸ «at kelterne av

48. Se *Pomponius Mela*: De situ Orbis, 2. bok, kap. 1.

49. Se *Strabon*: Geographia, s. 204.

50. Se *Pezron*: Antiquit. des Celtes, s. 159.

51. Se *Aelianus*: Variarum Historiarum, 2. bok, kap. 39.

52. Se hans *Historia Naturalis*, 7. bok, kap. 55.

53. Se hans *Germania* eller Boken om germanernes seder og skikker, kap. 2, s. 3.

54. Se *Tacitus*: Annales, 2. bok, kap. 22.

55. Se hans *Germania*, kap. 3.

56. Se *J. Caesars Commentariorum libri de Bello Gallico*, 6. bok, kap. 13; *Pomponius Mela*: De situ Orbis, 3. bok, kap. 2.

57. Se *J. Caesars Commentar. de Bello Gallico*, loc.cit.

58. Se hans *Variarum Historiarum*, 12. bok, kap. 23, s. 155, utg. Tanaqu; Fabri, s. 12 (duodecimo).

alle mennesker er de dristigste til å utsette seg for farer; derfor dikter de sanger til ære for dem som tappert har falt i slag, bekranset går de inn i kampene. Men de reiser også seiers-tegn idet de både roser seg av sine bedrifter og etter grekernes skikk overleverer minnesmerker over sin tapperhet til ettertiden». Men å dikte eller synge slike sanger synes særlig å ha vært *bardenes* [skaldenes] oppgave: Blant gallerne var det nemlig disse som sang hymner og ble hedret med særlige æresbevisninger, det vitner *Strabon* om.⁵⁹ Fra deres talent, begavelse eller innsikt synes yppersteprestene for den galliske guddommakt å ha drukket – eller var det deres etterkommere – «de ble kalt *Barrigenae* (kanskje *Bardigenae*) og var utstyrt med enestående åndsevner, og de gamle trodde at de kunne sette hav og vinder i opprør med sine sanger og skape seg om til [15] et hvilket som helst dyr de ønsket, helbrede det som hos andre var uhelbredelig, ha kunnskap om og forutsi fremtiden». ⁶⁰ Det er ingen grunn til at vi skal tvile på at bardene tilskrev visse sanger den nevnte makt og slike egenskaper, ettersom oldtiden trodde at Nordens skaldler hadde fremkalt slike jærtegn med sine sanger.⁶¹ De var i alle fall ellers pålitelige herolde for tapre heltebedrifter slik som omtalte barder var blant gallerne. *Lucans* vers om dem hører til de mest kjente:⁶²

Også dere, *barder*, som sender de tapre sjeler, revet bort i krig, med lovsanger inn i den lange evigheten, dere har ufortrødent diktet svært mange sanger.

*Ammianus Marcellinus*⁶³ forteller også om disse at «bardene pleide å synge om berømte menns tapre bedrifter, formet i heroiske vers, til musikkledsagelse fra lyren».

Flere ting som angår dette emnet, vil vi spare til en senere anledning. Skikk og bruk oppfordrer oss til at vi med få ord angir retningen for den undersøkelsen vi her har påbegynt. Det nye året har igjen gitt oss festen for vår opphøyde monark CHRISTIAN VII's fødselsdag, et år som har vært velsignet med kongens og fedrelandets velbefinnende, velsignet med håp og forventning om bedre tider. Vårt Sorø Akademi vil gjøre rett og skjel overfor seg og fedrelandet, og som seg hør og bør, oppfylle gamle løfter og respektfullt kunngjøre nye, og derfor vil professor i sivilrett, herr LAURITZ LAURBERG KONGSLEW 29. januar på dansk tale om «Høysinnede tanker». Dette vil finne sted den vanlige formiddagstimen i Akademiets auditorium. Den høyfornemme herr FRIDERICH de HAUCH vil på samme språk tale om statens nytte av utdanning når den er innrettet på en god måte, den høyfornemme herr PIERRE de SEHESTEDT vil på fransk tale om borgernes frihet i samfunnet. For at dette skal bli så festlig og høytidelig som mulig, pålegges alle Akademiets medlemmer å møte tallrikt opp, alle gode menn og alle som ønsker alt godt for vår nådige konge og fedrelandet, og slik vil de bringe gode ønsker for hele statens og alle borgeres velferd og sikkerhet.

Oversatt av Bjørg Tosterud, bjorg.tosterud@ifikk.uio.no

59. Se hans *Geographia*, 4. bok, s. 136. Utg. Casauboni 1587.

60. Se *Pomponius Mela: De situ Orbis*, 3. bok, kap. 6. Sammenlign *J.G. Keyser: Antiquit. Celticae*, s. 453.

61. Se *Saxo Grammaticus: Historia Danorum*, 1. bok, s. 17, og *Stephanius'* noter s. 13, 47, 57 107.

62. Se hans *Pharsalica*, 1. bok.

63. Se hans *Historiae*, 15. bok, kap. 9.